

DOI: <https://doi.org/10.54937/2024.9788056111024.105-116>

OVEROVANIE FAKTOV V ŽURNALISTICKEJ PRAXI

Katarína MATUŠKOVÁ¹

FACT CHECKING IN JOURNALISTIC PRACTICE

¹ Catholic University in Ružomberok, Department of Journalism, Faculty of Art and Letters, Slovakia✉ Email: katarina.matuskova@edu.ku.skORCID iD: [0009-0004-2011-431X](https://orcid.org/0009-0004-2011-431X)<https://orcid.org/0009-0004-2011-431X>

 Competing interests: The author declare no competing interests.

 Publisher's Note: Catholic University in Ružomberok stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations. Copyright: © 2024 by the authors.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.

 Review text in the conference proceeding: Contributions published in proceedings were reviewed by members of scientific committee of the conference. For text editing and linguistic contribution corresponding authors.

ABSTRAKT

Prezentovaná štúdia skúma tému „fact-checkingu“ a potreby zručností overovania faktov v žurnalistickej praxi v čase v digitálnej éry. Vychádza z aktuálnych štúdií a bližšie sa venuje stredoeurópskemu priestoru a aktuálnej situácii na Slovensku. Cieľom štúdie je predstavenie aktuálneho stavu v rámci metodiky overovania faktov a jeho inštitucionálneho zastrešenia v rámci strednej Európy pod spoločnou platformou CEDMO. Predstavuje hlavné princípy „fact-checkingu“ a prehľad najpoužívanejších techník overovania faktov z dôrazov na zdroj overovanej informácie. Prostredníctvom obsahovej analýzy archívu CEDMO poukazuje na témy najčastejších dezinformačných kampaní v stredoeurópskom priestore. Vzhľadom na dôležitú úlohu novinárov, ktorú zohrávajú v prípade včasného odhalenia dezinformácií, priestor diskusie je venovaný pomenovaniu potrebných zručností, ktorými by mali, v nadväznosti na výzvy v dnešnom virtuálnom prostredí, žurnalisti disponovať. Záväzok overovania faktov nie je len profesionálnou povinnosťou vychádzajúcou z etického kódexu, ale aj zodpovednosťou novinárov voči spoločnosti.

Ľúčové slová: overovanie informácií, dezinformácie, žurnalisti, novinárske zručnosti

ABSTRACT

The presented study examines the topic of fact-checking and the need for fact-checking skills in journalistic practice in the digital era. It is based on current studies and focuses specifically on the Central European region and the current situation in Slovakia. The aim of the study is to present the

current state of fact-checking methodology and its institutional framework within Central Europe under the common platform of CEDMO. It introduces the main principles of fact-checking and provides an overview of the most commonly used fact-checking techniques with an emphasis on verifying the source of the information being checked. Through content analysis of the CEDMO archive, it highlights the topics of the most frequent disinformation campaigns in the Central European region. Given the important role of journalists in early detection of misinformation, the discussion space is dedicated to identifying the necessary skills that journalists should possess in response to the challenges of today's virtual environment. The commitment to fact-checking is not only a professional obligation stemming

Keywords: *Fact-Checking, Disinformation, Journalists, JournalisticSkills*

Financované EÚ NextGenerationEU prostredníctvom Plánu obnovy a odolnosti SR v rámci projektu č. 09I03-03-V02-00041.

Úvod

Spoločenské dianie a technologický vývoj posledných rokov výrazne ovplyvnil problematiku šírenia dezinformácií. Od začiatku 90. rokov 20. storočia sa internet začal transformovať na komunikačné médium umožňujúce širokej verejnosti nielen vyhľadávať, ale aj zverejňovať informácie rôznej povahy. Do sieťového digitálneho prostredia sa postupne presúvajú všetky inštitúcie a médiá [1].

Online platformy zohrávajú kľúčovú rolu aj v šírení dezinformácií. Tieto platformy však zlyhávajú vo vytváraní protiopatrení voči manipulatívnomu využívaniu ich infraštruktúry. Aj napriek posilnenej európskej legislatíve (*Kódex postupov proti šíreniu dezinformácií 2018, 2022*), ktorá sa zasadzuje proti šíreniu dezinformácií, je jej implementácia do praxe len postupná. Vo februári 2023 bola zverejnená prvá empirická štúdia, v ktorej bola stanovená metodika implementácie *Posilneného kódexu v boji proti dezinformáciám z roku 2022* v praxi [2]. Len malá časť krajín prijala skutočne účinné opatrenia a veľké množstvo používateľov sa stále stretáva s falošnými správami a dezinformáciami, čo dokazuje aj spomínaná štúdia. v žurnalistickej praxi si redaktori zachovávajú kontrolu nad obsahom článkov, avšak strácajú kontrolu nad výberom článkov, ktoré čitateľov môžu zaujať a sú riadené algoritmi. Ako uvádza Jaroslav Šušol a Tomáš Mírka (2021), v praxi to znamená, že ponúkajú obsahy z rôznych zdrojov a zoradujú ich podľa kritérií obľúbenosti, s cieľom zvyšovať čítanosť, a tým maximalizovať zisk. K prepájaniu a vyhľadávaniu obsahu dochádza aj v rámci väzieb na sociálnych sieťach, kde práve v uvedenom virtuálnom ekosystéme, v ktorom sa čitateľ snaží overiť správu, obdobnú zavádzajúcu informáciu môže nájsť aj na iných miestach a algoritmus na základe vyhľadávania naďalej ponúka obsah, ktorý je zavádzajúci. Ako z bludného kruhu von?

Cieľom štúdie je predstavenie aktuálneho stavu v rámci metodiky overovania faktov a jeho inštitucionálne zastrešenia v rámci strednej Európy, ako aj predstavenie hlavných princípov fact-checkingu v žurnalistickej praxi ako konceptu, ktorý je dlhodobou, systematickou záležitosťou. Prostredníctvom obsahovej analýzy zverejnených informácií, ktoré boli podrobené preverovaniu v rámci Stredoeurópskeho observatória digitálnych médií (ďalej CEDMO), poukázanie na témy najčastejších dezinformačných kampaní v stredoeurópskom priestore. Z pohľadu praxe sú uvedené aj konkrétne postupy pri overovaní informácií zdrojov z externého prostredia s dôrazom na faktory ovplyvňujúce ich dôveryhodnosť. Diskusia je zameraná na pomenovanie potrebných zručností, ktorými by mali žurnalisti pri overovaní faktov disponovať v nadväznosti na výzvy v dnešnom virtuálnom prostredí.

Aktuálny stav a inštitucionálne zastrešenie procesov overovania faktov

Podľa Craiga Silvermana overovanie faktov ako koncept a pracovná náplň sa udomácnilo v žurnalistike v New Yorku v 20. rokoch 20. storočia. v skutočnosti sa práca overovania faktov do značnej miery vzdialila od tradičného chápania na poli politickej žurnalistiky. Kontrola faktov nadobudla nový význam po spustení stránky FactCheck.org v roku 1993. Cieľom tejto stránky je „monitorovať faktickú presnosť toho, čo hovoria hlavní politickí hráči v USA vo forme televíznych

reklám, diskusií, prejavov, rozhovorov a tlačových správ“. v roku 2007 sa k tejto misii pripojil aj PolitiFact. Podľa štúdie DukeReportersLab dnes na svete existuje viac ako 40 aktívnych fact-checking organizácií. Zameriavajú sa predovšetkým na preverovanie vyjadrení politikov a iných verejne činných osôb [3].

Podľa Agence France-Presse (ďalej AFP) je overovanie faktov proces, v rámci ktorého sa analyzujú a vyvracajú dezinformácie. Jeho cieľom je zabrániť šíreniu falošných alebo zavádzajúcich informácií, ktoré môžu byť potenciálne nebezpečné pre verejnosť. Výber informácií, ktoré sú podrobené overovaniu vychádza z jasnej metodiky. Overujú sa informácie, ktoré majú zásadný vplyv na spoločnosť, verejnosť, diskusiu a majú spravodajskú hodnotu. Zároveň sú to príspevky, ktoré sú nebezpečné a vďaka možnosti vyvrátenia dezinformácie formou overenia faktov tak uviesť veci na pravú mieru, je možné zabrániť ich šíreniu[4]. AFP je globálny líder v oblasti digitálneho overovania a signatár kódexu zásad Medzinárodnej siete na overovanie faktov (ďalej IFCN). Status signatára IFCN možno udeliť legálne registrovaným organizáciám založeným na účely overovania faktov, ktoré pravidelne zverejňujú neustranné správy o faktickej presnosti vyhlásení verejných činiteľov a významných inštitúcií v textových, vizuálnych a iných formátoch zameraných na otázky verejného záujmu, ku ktorým patrí: záväzok neustrannosti a spravodlivosti, transparentnosti zdrojov, transparentnosti financovania organizácie, jasne stanovená metodológia a otvorená a čestná politika procesov [5].

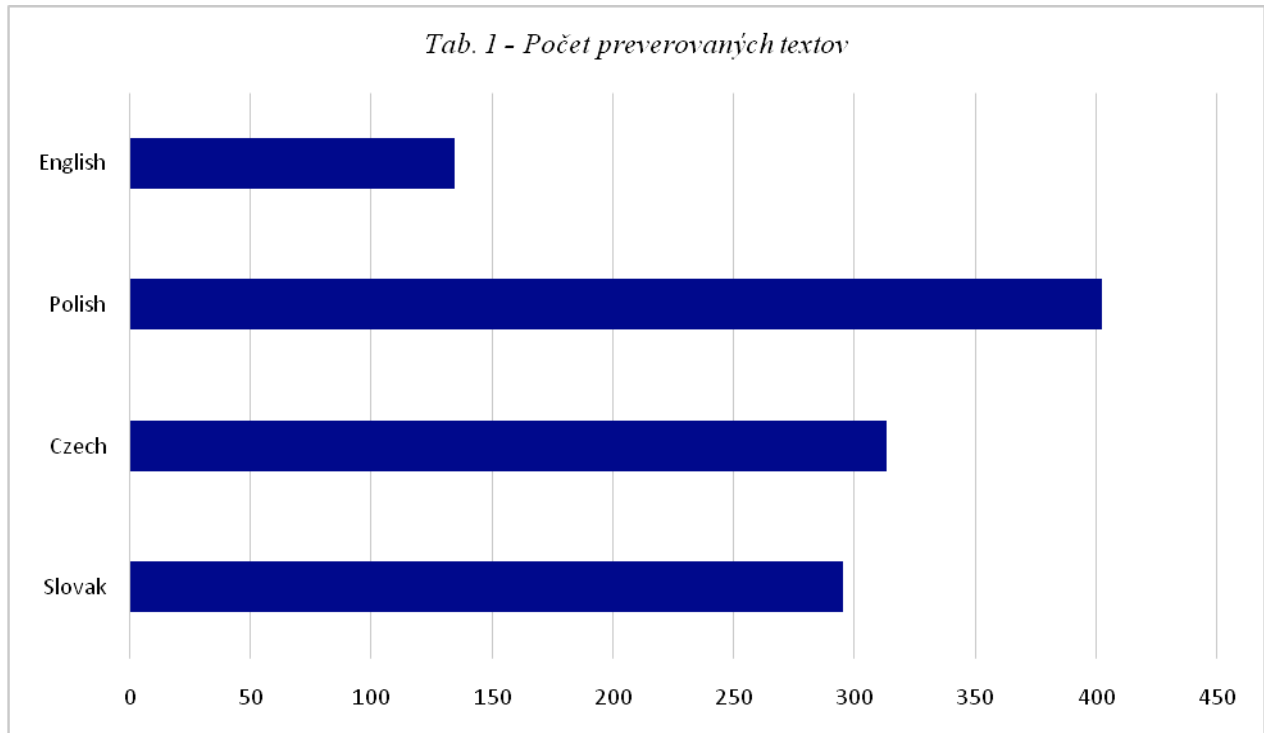
Aj vďaka Európskym observatóriám digitálnych médií (ďalej EDMO) v jednotlivých krajinách Európskej únie (ďalej EÚ) dokážu odborníci zabezpečiť overovanie faktov v jazyku krajiny. Inak tomu nie je ani na Slovensku. Tzv. fact-checking je realizovaný novinármi, nezávislými organizáciami alebo subjektmi, ktoré sa venujú kontrole médií. Samotnú základňu EDMO tvoria odborníci na mediálnu gramotnosť a experti z akademickej obce. Ich spoločným cieľom je zabrániť, aby sa dezinformácie stali virálnymi. Zároveň však majú za cieľ napomáhať ich odhaľovaniu a priebežne vyvíjať nástroje, ktoré uľahčia ich identifikáciu a označovanie.

Slovensko je súčasťou medzinárodného multidisciplinárneho projektu podporovaného Európskou komisiou (ďalej EK), užšie špecifikovaného centra CEDMO [6]. Uvedené centrum plní základné úlohy EDMA s dôrazom na krajiny strednej Európy (Slovensko, Česká republika a Poľsko), čomu zodpovedajú aj participujúce inštitúcie. Okrem odhaľovania a analyzovania dezinformácií v online priestore v rámci zapojených krajín, sú prínosné aj rady a tipy, ktoré majú pomôcť k ich odhaľovaniu. CEDMO zaviedlo nepretržitý proces overovania faktov z rôznych zdrojov. Jednotlivé výsledky sú archivované v úložisku. Overovanie faktov je možné filtrovať na základe obsahových celkov a jazyka krajiny, v ktorej bol fact-checking uskutočnený. Následne je možné uvedené dáta exportovať v rôznych formátoch na ďalšie spracovanie, čo sme využili aj v prípade našej štúdie.

V konzorcium CEDMO, ktoré vedie Karlova univerzita (Česko), je osem partnerov a štyria subdodávatelia. Jeho najväčšou silou je rôznorodý tím technických a humanitných vedcov s novinármi a odborníkmi na overovanie faktov. Riešený problém je tak podrobený rozboru z viacerých uhlov pohľadu. Každodenné overovanie faktov zabezpečujú skúsení profesionáli francúzskej agentúry AFP, slovenského Demagog.sk(overuje fakty v slovenských politických diskusiách od roku 2010, sleduje vyjadrenia politikov v televíznych a rozhlasových diskusiách, na sociálnych sieťach a v rozhovoroch, a porovnáva ich s overenými zdrojmi, údajmi a faktami, od svojho založenia overil fakty viac ako 15 000 výrokov vo viac ako 700 diskusiách) [7], českého Demagog.cz (vznikol v roku 2012, primárne sa zameriava na overovanie faktov v prejavoch českých politikov v diskusiách, rozhovoroch alebo na sociálnych sieťach) [8] a subdodávateľov Konkret24 (popredná poľská internetová stránka na overovanie faktov, ktorá sa venuje overovaniu obsahu zo sociálnych médií, online zdrojov, politických a iných vyhlásení zameraných na verejnú mienku už od roku 2018) [9] a Infosecurity.sk (projekt zameraný na monitorovanie informačného priestoru s ohľadom na dezinformácie a kybernetickú bezpečnosť) [10]. Výskumníci z Kempelenovho inštitútu inteligentných technológií (Slovensko) a Českého vysokého učení technického, ktorí majú bohaté skúsenosti s umelou inteligenciou, NLP a strojovým učením, vyvíjajú metódy a digitálne nástroje na zrýchlenie overovania nepravd. Ďalší členovia konzorcia skúmajú vplyv dezinformácií na spoločnosť. Medzi týchto členov patria: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (Slovensko), Vysoká škola sociálnych a humanitných vied SWPS (Poľsko) a Univerzita Palackého v Olomouci (Česko). Prostredníctvom rýchlych

upozornení sa výsledky posielajú príslušnej cieľovej skupine (médiám, verejným inštitúciám, či občianskej spoločnosti), aby sa minimalizoval vplyv zavádzajúcich informácií.

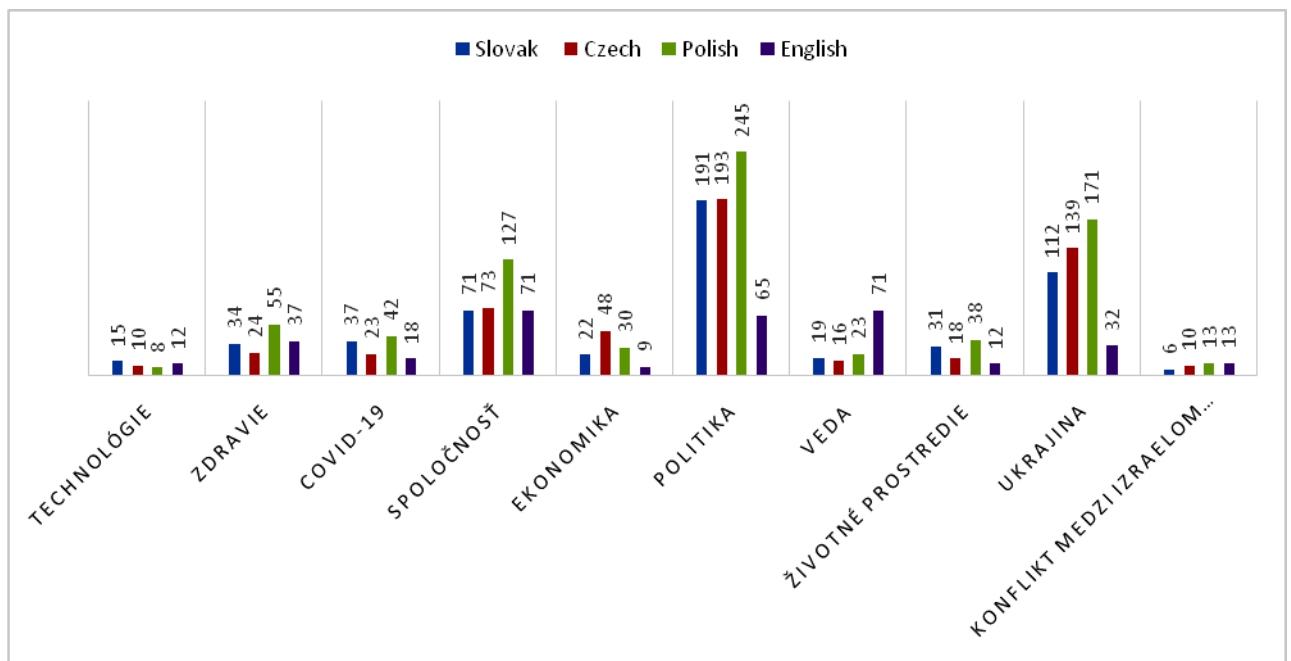
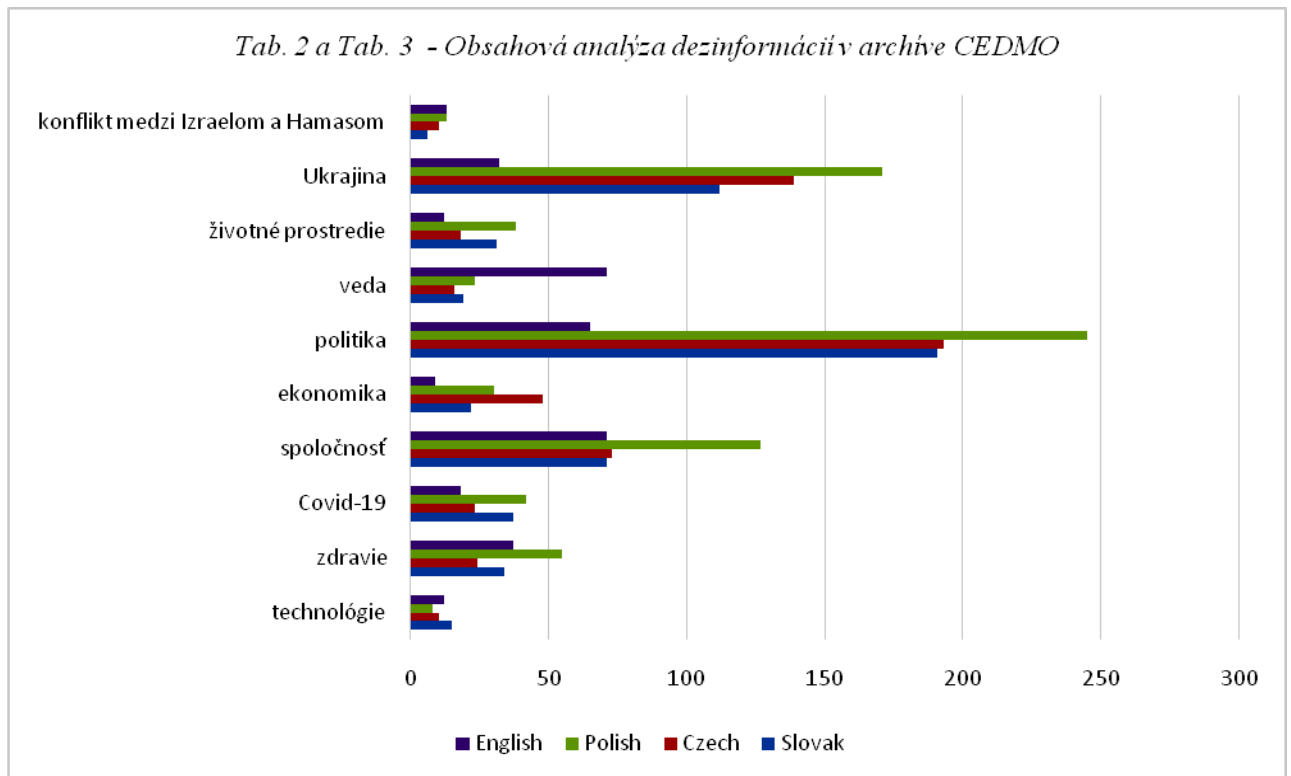
Na základe dostupných dát je možné filtrovať výsledky dezinformačných kampaní, ktoré boli v rámci CEDMO preverované. Filtrovanie je umožnené cez kľúčové slová, na základe obsahu i krajiny, kde dezinformačná kampaň prebiehala.

Z uvedených dát (*Tab. 1*), ktorých analýza bola uskutočnená 15. marca 2024 je možné konštatovať, že najviac dezinformácií, ktoré boli podrobené overovaniu faktov pochádzali z prostredia Poľska (402), nasledovala Česká republika (313), Slovensko (295) a v rámci dezinformácií, ktoré nesúviseli priamo s krajinou strednej Európy, ale boli zverejnené v stredoeurópskom mediálnom priestore boli v počte (134).

Celkový počet overovaných textov (1144). Uvedené dáta sú čerpané z archívu CEDMO na základe požadovaných parametrov.

Tab. 2 a Tab. 3 - Obsahová analýza dezinformácií v archive CEDMO

Tabuľka 2 a 3 prezentujú obsahovú analýzu celkov, ktoré sa v rámci dezinformačných kampaní najviac vyskytujú. Zároveň je vizualizované aj porovnanie rovnakých obsahových celkov a ich výskyt v jednotlivých krajinách. Najviac eskalovanými témami, v ktorých sa objavujú dezinformácie v archíve CEDMO sú v politike, v súvislosti s témou Ukrajiny a v témach prepojených so spoločnosťou vo všeobecnosti [11].

Z uvedenej analýzy by sme mohli konštatovať nasledovné:

- overovanie faktov pomáha konečnému prijímateľovi informácií v prípade robenia niektorých rozhodnutí (napr. v prípade predvolebných kampaní – Obr. 1), rovnako pomáha v overovaní samotných vyjadrení verejne činných osôb,
- v čase pandémie COVID 19 sa overovatelia faktov snažili pôsobiť proti dezinformáciám predovšetkým ponúkaním spoľahlivých, overených informácií o víruse, preventívnych opatrenia i o samotnom očkovaní,
- počas vojnových konfliktov overovali fakty prostredníctvom nástrojov využívaných v mimoriadnych situáciách tak, aby verejnosť získala reálny obraz o aktuálnej situácii na oboch stranách konfliktu.

Fact Check | Politika | Ukrajina | 29.03.2024

Obr. 1. - Na uvedenej snímke je zavádzajúca informácia, ktorá sa stala virálnou počas prezidentských volieb. Preverovaniu sa venoval Robert BARCA / AFP Slovensko

Overovanie faktov ako koncept

V digitálnej dobe, kedy sa dezinformácie šíria prostredníctvom sociálnych médií a iných online kanálov, rastie potreba mediálnej gramotnosti. Podporou mediálnej gramotnosti a overovaním faktov spoločnosť prispieva k vnímavejšiemu a skeptickejšiemu publiku, ktoré je schopné orientovať sa v zložitom digitálnom svete. Vo všeobecnosti by sme mohli podľa Oladokuna et. al, (2024), overovanie faktov rozdeliť do nasledovných krokov:

- Overenie zdroja - dôkladné preskúmanie dôveryhodnosti informačných zdrojov,
- Informácie o krížových odkazoch - zabezpečenie komplexného pochopenie problému, odhalenie nezrovnalostí a nepresností,
- Odborná konzultácia - v prípadoch týkajúcich sa overenia zložitých resp. špecializovaných informácií,
- Analýza časovej osi - následnosť jednotlivých udalostí na stanovenie chronológie informácie,
- Kontextová skúška - analyzovanie informácií v rámci širšieho kontextu vzniku informácie [12].

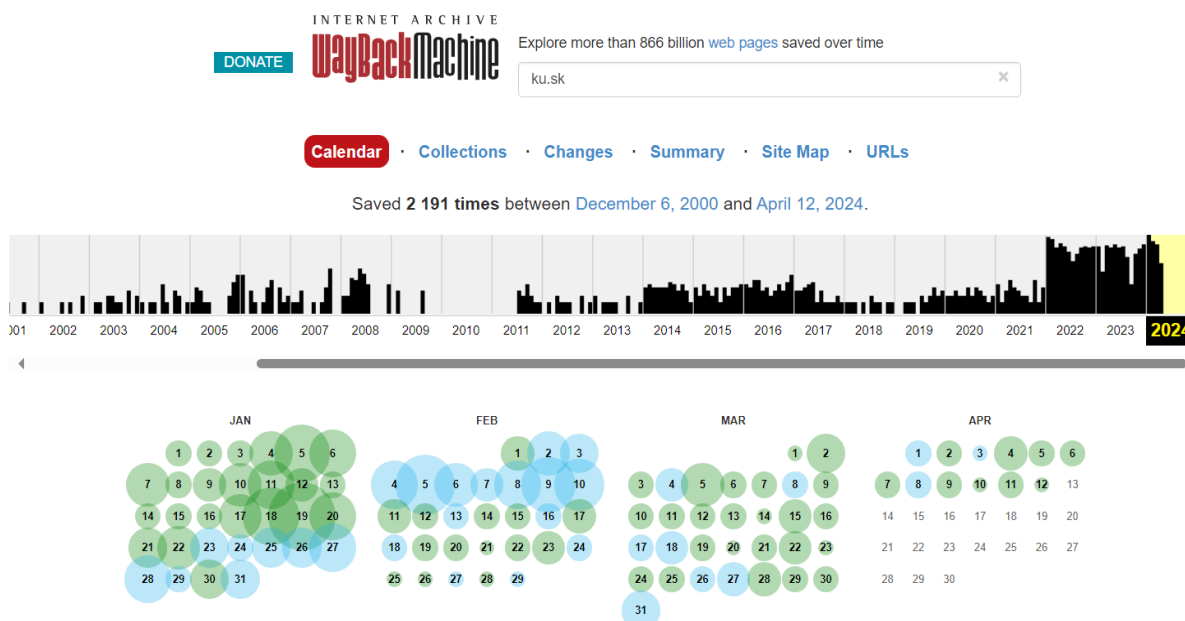
AFP a AFP FactCheck (názov slovenskej verzie je AFP Fakty) vo všeobecnosti odporúča kriticky pristupovať k hodnoteniu informácií, a to kladením otázok:

- Odkazuje článok aspoň na jeden zdroj informácií?
- Korešponduje titulok článku s podrobnejšími informáciami uvedenými v článku?
- Sú účty na sociálnych sieťach verejne známeho zdroja (osoby, organizácie) verifikované?

Preverte si web alebo profil na podstránke „o nás“ Skontrolujte odkiaľ obrázok pochádza, využite na to dostupný software napr. InVID[13]. Pokiaľ obsahuje článok množstvo „wau“ prívlastkov, porovnajte články k rovnakej téme a skontroluj dátum publikovania. Ak je na stránke množstvo podozrivej reklamy, ide zrejme o nedôveryhodnú stránku. Pozrite si komentáre pod publikovaným obsahom. Spätným vyhľadávaním obrázkov a videí zistíte, či nebol zverejnený už v minulosti (vhodné je použiť nástroj Google images – najskôr sa zobrazia podobné obrázky, následne webové stránky s totožnými obrázkami, preverte dátum zverejnenia). Pri preverovaní fotografie/video je dôležité vedieť kto fotografiu/video vytvoril, kde boli snímky zhotovené, kedy boli vytvorené, prečo sa tak stalo a čo v skutočnosti zachytávajú. Pri hľadaní odpovede na uvedené otázky môžeme prísť na to, že stránka, ktorá informáciu ponúka je satirická, alebo je záber vytrhnutý z kontextu či zasadený do iných súvislostí.

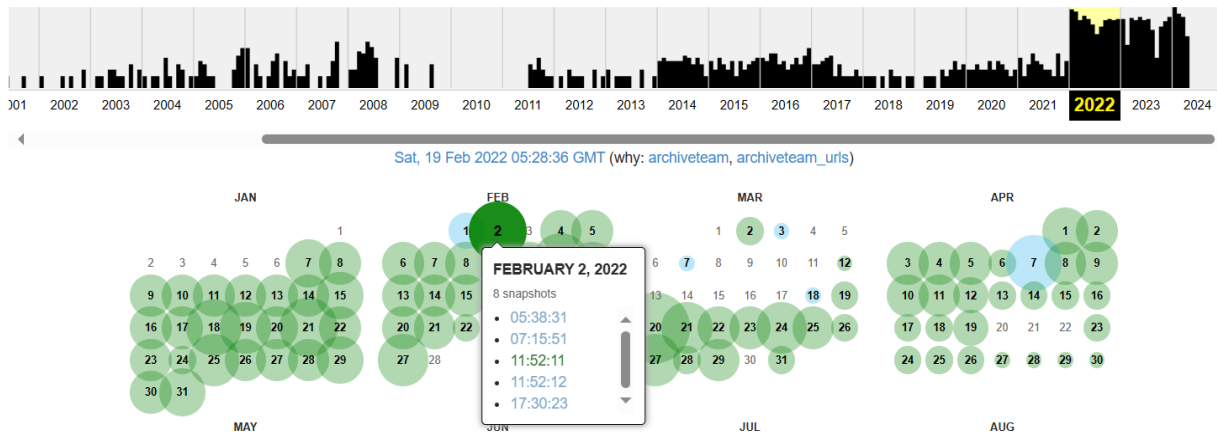
Staršie verzie webových stránok a stránky, ktoré už neexistujú je možné nájsť na WaybackMachine[14]. Vďaka uvedenému nástroju je možné nájsť rok, mesiac, deň aj presný čas, kedy bola snímka stránky vyhotovená. Cieľom vytvorenej snímky je verifikovať konkrétne tvrdenie alebo informáciu, ktorá bola v minulosti zverejnená na webe. v rámci Slovenska funguje tzv. webharvesting, ktorý má vo svojej kompetencii Univerzitná knižnica v Bratislave od roku 2015 pod názvom Digitálne pramene - Webharvesting a archivácia e-Born obsahu[15] (Obr. 4).

Pre porovnanie ide o takmer identický vizuál prezentovaných dát ako ponúka nástroj WaybackMachine (Obr. 2, 3). Zaujímavý je proces zberu uvedených dát. Na rozdiel od celosvetového archívu webových stránok, ktorý je vytváraný bez zmluvných vzťahov a funguje na princípe, „čo je zverejnené, to sa stáva verejným“, projekt, ktorý prebiehal na Slovensku bol založený na zmluvných vzťahoch medzi prevádzkovateľom, resp. inštitúciou prevádzkujúcou webové sídlo a Univerzitnou knižnicou v Bratislave ako realizátorom projektu.

Obr. 2 – Snímka mapuje výsledky z webového archívu pri zadání url adresy ku.sk. Kalendár mapuje koľkokrát a kedy bola stránka mapovaná, rovnako vizualizuje aj časový zber snímok od roku 2001 po súčasnosť

Saved 2 190 times between December 6, 2000 and April 12, 2024.

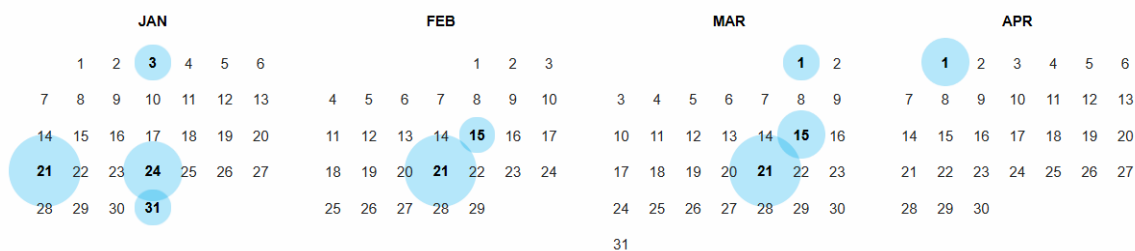
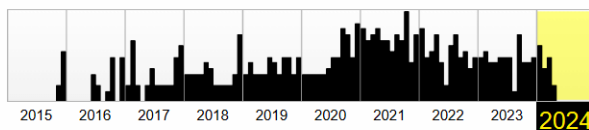
Obr. 3 - Zobrazenie informácií po rozkliknutí konkrétneho dátumu zberu dát. Napr. vo februári 2022 bola stránka Katolíckej univerzity zmapovaná 8 krát, počas mapovania bolo vytvorených 8 snímok tzv. „snapshots“, ktoré dokladajú obsah stránky v konkrétnom čase.

<http://www.ulib.sk>

Hľadaj

<http://www.ulib.sk> bolo preskúmané 625 krát, isť späť na 28 novembra 2015.
 Prieskum môže byť duplikátom predchádzajúceho. Stáva sa to asi v 25% prípadoch z 420,000,000 stránok.

Obr. 4 - Nakoľko KU neparticipovala na projekte webharvestingu, kalendár ako príklad uvádza, koľkokrát bola webová adresa Univerzitetnej knižnice v Bratislave <http://www.ulib.sk> preskúmaná, nie koľkokrát bola stránka aktualizovaná.

Overovanie obsahu vytváraného používateľmi

Fact-checking podľa datajournalist.com, ktorý spísali Craig Silverman a Rina Tsubaki vychádza z predpokladu, že obsah, ktorý posudzujeme je nepresný alebo bol upravovaný. Pri overovaní obsahu vytvoreného používateľmi navrhujú postupovať podľa krokov, ktoré vo veľkej miere kopírujú postup overovania faktov vo všeobecnosti, avšak dôraz kladú na **identifikáciu**:

- Overenie zdroja a obsahu (vrátane miesta, dátumu a približného času),
- Kontaktovanie zdroja, od ktorého sme informáciu obdržali,

- Získanie povolenia na použitie obsahu od jeho pôvodcu.

Vo veľkej miere ide o rovnaké odporúčania ako pri vyššie uvedenom procese overovania faktov, avšak rozdiel je najmä v zdroji od ktorého informácie získavame. Naň je kladený aj najväčší dôraz.

Overenie zdroja a obsahu

Prvým krokom overenia **obsahu** vytvoreného používateľmi je identifikácia pôvodného obsahu, či už je to tweet, obrázok, video, textová správa atď. Opäť prichádza na rad kritické myslenie a dopytovanie formou otázok. Môžete nájsť rovnaké alebo podobné príspevky/obsah inde online? Kedy bola nahraná/nafilmovaná/zdieľaná jeho prvá verzia? Viete identifikovať miesto? Bola fotografia geograficky označená? Sú z obsahu prepojené nejaké webové stránky? Pri práci s obrázkami a videami autori odporúčajú použiť už vyššie spomínané nástroje na spätné vyhľadávania obrázkov/videí. Skontrolujte, či obrázok obsahuje údaje - metadáta. Použite softvér ako Photoshop alebo bezplatné nástroje ako Fotoforensics.com alebo Findexif.com na zobrazenie informácií o modeli fotoaparátu, časovej pečiatke obrázka. Sociálne siete ako Twitter, Facebook a Instagram odstraňujú väčšinu metadát. Flickr je výnimkou.

Cieľom overenia **zdroja** informácie je potvrdiť, či je osoba, ktorá vystupuje ako majiteľ účtu z pohľadu dodanej informácie spoľahlivá. Uvedené je podľa datajournalist.com možné overiť viacerými spôsobmi. Preskúmaním digitálnej stopy používateľa, ktorý nahral obrázok, video, opäť dotazovaním prostredníctvom položením otázok. Môžete potvrdiť totožnosť osoby a kontaktovať ju? Poznáte tento účet? Boli ich obsah a reportáže v minulosti spoľahlivé? Následne Skontrolujte históriu zdroja na sociálnej sieti. Akí sú aktívni na účte? O čom hovoria/ čo zdieľajú? Aké biografické údaje sú na účte zverejnené? Odkazuje to niekde inde? Aký druh obsahu predtým zverejnili? Kde sídli používateľ, ktorý nahral obrázok, video, súdiac podľa histórie účtu? Skontrolujte, kto tvorí sieť priateľov a sledovateľov zdroja na sociálnej sieti. Pokúste sa nájsť ďalšie účty spojené s rovnakým menom/používateľským menom na iných sociálnych sieťach, aby ste získali ďalšie informácie. Pozrite sa na iné sociálne siete, ako napríklad LinkedIn, aby ste sa dozvedeli o profesionálnom zázemí danej osoby. Skontrolujte, či je účet na Twitter alebo Facebook skutočne overený. Pri práci s obrázkami a videami si položte tieto otázky o zdroji, aby ste si overili jeho dôveryhodnosť. Kde sa zobrazené osoby nachádzajú? Kedy sa tam dostali? Čo mohli vidieť (a čo ukazuje ich fotografia/video)? Prečo tam sú? Ako dlho sú účty na ktorých je fotografia alebo video zverejnené aktívne? (Čím dlhšie a aktívnejšie, tým sú pravdepodobne spoľahlivejšie.) S kým sú účty sociálnych médií prepojené a čo nám to hovorí o zdroji? Môžeme nájsť informácie o pridruženej webovej stránke? Naznačujú ich online sociálne kruhy, že sú blízko tohto miesta?

Ďalším dôležitým krokom v overovaní faktov je preverenie **obsahu** (dátum, poloha, logickosť kontextu) Overte si dátum a približný čas, najmä pri práci s fotografiami/videami. Skontrolujte informácie o poveternostných podmienkach na mieste, kde sa udalosť stala. Tiene, slnko a osvetlenie miesta môže prezradiť viac o čase vytvorenia snímky. Porovnajte, či sa informácie z posudzovanej správy zhodujú s informáciami o rovnakej udalosti z iných zdrojov. Pomocou vyhľadávania videí a obrázkov (YouTube, Google, TinEye atď.) skontrolujte akékoľvek identifikačné prvky, ktoré označujú dátum/čas, ako sú hodiny, televízne obrazovky, stránky novín. Ďalším krokom overovania je identifikácia miesta, kde bola fotografia/video vytvorené. Nájdite referenčné body na porovnanie dát so satelitnými snímkami a geolokalizovanými fotografiami, ako napríklad nápisy na budovách, pomenovania ulíc, poznávacie značky áut, billboardy, vizuálne záchytné body ako sú pohoria, rieky, pamiatky či budovy. Pomocou funkcie „Fotografie“ Google Street View alebo Google Maps skontrolujte, či sa identifikované objekty zhodujú. Na preskúmanie starších obrázkov/videí použite Google Earth, pretože poskytuje históriu satelitných snímkov a taktiež zobrazenie terénu. Pokiaľ je súčasťou videa aj zvuková stopa, môže pomôcť potvrdiť, alebo vyvrátiť lokáciu vzniku videa. Pri videách je dôležité preverenie jeho konzistentnosti a taktiež spôsobu akým bolo na web pridané (či priamo zo snímacieho zariadenia formát AVI alebo MP4, alebo bolo prevzaté z iného profilu, či webovej stránky).

Kontaktovanie zdroja

Ďalšie kroky v preverovaní sa týkajú **kontextu** vzniku informácie, ktorú verifikujete (v prípade ak je to možné) kontaktovaním samotného zdroja od ktorého informácia pochádza. Ak máte pochybnosti o skladbe videa, použite voľne dostupný softvér na úpravu videí, ako je napr. VLC mediaplayer alebo Avidemux alebo Vegas na rozdelenie videa na jednotlivé snímky, ktoré je následne jednoduchšie analyzovať.

Získanie povolenia na použitie obsahu od jeho pôvodcu

V prípade informácií, fotografií či videí od externého zdroja, je dôležité získať povolenie na ich zverejnenie od autora so zadaním jasného účelu ich využitia. Pri zverejnení záberov je dôležité dbať aj na ochranu súkromia dotknutých osôb (nepoužívanie civilných mien, rozmazanie tváří) [16].

Vo všeobecnosti je overovanie faktov dlhodobým procesom, ktorý má svoje zákonitosti, medzi ktoré patrí budovanie a udržiavanie siete dôveryhodných zdrojov (zahŕňajúce oficiálne aj neoficiálne zdroje v rozsahu telefonických, mailových kontaktov či adries). Uvedené zdroje je možné triediť podľa jednotlivých tém, alebo prislúchajúcej geografickej polohy. Dôležitým prvkom je uvedomiť si, komu sú informácie určené a kto je ich cieľová skupina.

Diskusia: zručnosti a znalosti potrebné pri overovaní faktov z pohľadu žurnalistickej praxe

Viaceri autori ako Cinelli et al. (2020) [17], Pérez-Escobar a kol. (2021) [18] i M. Himma-Kadakas a I. Ojams (2022) uviedli výzvy vzhľadom na nástup digitálnych technológií, ktoré súvisia priamo s profesionálnymi vo sfére fact-checkingu. Na základe hlbšej analýzy zadefinovali nasledovné okruhy, z ktorých vyplýva aj požiadavka na ich riešenie zo strany zručností a schopností, ktoré sú kladené na žurnalistov:

Výzva: obrovský objem informácií, ktorý si vyžaduje triedenie množstva údajov na overenie faktov. Z toho vyplýva aj časová náročnosť jednotlivých procesov.

Zručnosti: informačná gramotnosť, pokročilé znalosti v oblasti zhromažďovania informácií, znalosť tém mimo novinárskej oblasti, kritické myslenie.

Výzva: rýchle spravodajské cykly 24/7 – neustále publikovanie, výroba spravodajských príspevkov a aktualizácia informácií. To všetko prebieha pod obrovským tlakom, často na úkor hĺbkového výskumu a overovania faktov. Konkurenčný charakter mediálneho prostredia kladie dôraz na rýchlosť pred presnosťou. Na druhej strane je to veľakrát slepá dôvera v zdroje a tým pádom aj prenos zodpovednosti na tých, ktorí za zverejnenie informácie zodpovedajú, veľakrát deklarované výrokom „za presnosť a pravdivosť informácií zodpovedá zdroj“ (napr. verejnoprávne inštitúcie).

Zručnosti: hodnotenie spravodajskej hodnoty informácií, odolnosť voči stresu.

Výzva: platformy sociálnych médií slúžia ako kanály pre rýchle šíreniu informácií prostredníctvom algoritmov. V praxi to znamená, že ponúkajú obsahy z rôznych zdrojov a zoradujú ich podľa „kritérií popularity“, s cieľom zvyšovať čítanosť a tým maximalizovať zisk. Dezinformácie sa môžu v priebehu okamihu stať virálnymi.

Zručnosti: digitálna gramotnosť, znalosti sociálnych médií.

Spojením fenoménov informačnej, digitálnej a mediálnej gramotnosti sa vo svojej štúdiu zaoberal v rámci slovenského kontextu J. Šušol a T. Mirga (2021), ktorí na základe aktuálnych zdrojov mapovali súčasné politiky EÚ a ich dopady na Slovensko. Na informačnú, digitálnu a mediálnu gramotnosť nazerajú aj z pohľadu roviny vývoja ako na technologickú, technickú a obsahovú.

Dokument pod názvom *Companion Document to the ACRL Framework for Information Literacy for Higher Education Journalism* z roku 2022 jasne definuje podstatné schopnosti, ktoré sú dôležité z pohľadu informačnej, mediálnej i digitálnej gramotnosti a poukazujú na potrebu komplexnej

prípravy špecialistov aj v prípade overovania faktov zo strany žurnalistov. Uvedené štandardy sú vypracované s cieľom ponúknuť prehľad pri plánovaní učebných osnov s vyústením v novinárskej praxi. Pri tvorbe uvedeného dokumentu autori konzultovali štandardy s organizáciami pre vzdelávanie v oblasti žurnalistiky. Taktiež ich porovnávali s postupmi a etickými kódexmi profesie novinára [19]. Medzi novinárske zručnosti, ktoré sú potrebné aj pri overovaní faktov patria spravovanie dát digitálnej povahy, posudzovanie relevantnosti zdroja a následne jeho obsahu a kontextu v ktorom informácia vznikla, systematická práca so získanými údajmi, ich organizácia, triedenie a následná archivácia. Spravovanie informácií vo forme dát si vyžaduje isté vedomosti a technických zručností s rešpektovaním autorského práva a zodpovedajúcich licencií. Každá informácia má svoju hodnotu, preto je potrebná jej ochrana aj v zmysle samotného zdroja, ochrany osobných údajov participujúceho subjektu, ale aj technická starostlivosť o konkrétny obsah a jeho šírenie. Na účely mediálnych štúdií a žurnalistiky sa používa klasická teória pravdy, ktorá predstavuje zhodu ideí a skutočností. Od uvedenej definície sa odvíjajú aj postupy, ktoré vedú k dosiahnutiu pravdivých správ (vyváženosť, overovanie z viacerých zdrojov, samokontrola nad vlastnými presvedčeniami, odmietanie vonkajších tlakov) [20].

Záver

Naše zistenia ukazujú, že novinári overujú informácie využívaním novinárskych zručností (napr. overovanie zdrojov, kritické myslenie a znalosť tém aj mimo žurnalistiky). Okrem kritického myslenia by mali žurnalisti ovládať digitálne nástroje na overovanie faktov. Vyplýva to zo zistení prieskumu M. Himma-Kadakas a I. Ojamets z roku 2022. Rovnako je dôležité uprednostniť spravodajské hodnoty, najmä počas práce pod časovým tlakom. Časový tlak bol jednoznačne považovaný za vonkajší faktor ovplyvňujúci zvýšený výskyt neoverených informácií. Dôležitým faktorom ovplyvňujúcim overovanie informácií je dôvera (štátne inštitúcie) alebo nedôvera (neznáme zdroje), ktorá sa v praxi vyskytuje.

Ďalším overeným postupom je overovanie faktov formou tímovej práce, kedy kolegovia pomáhajú posúdiť správnosť informácií zdieľaním svojich zručností a kompetencií [21]. Cieľom štúdie bolo predstavenie aktuálneho stavu v rámci metodiky overovania faktov a jeho inštitucionálne zastrešenia v rámci strednej Európy pod spoločnou platformou CEDMO ako aj predstavenie hlavných princípov fact-checkingu v žurnalistickej praxi ako konceptu, ktorý je dlhodobou, systematicky budovanou záležitosťou. v rámci postupnosti overovania faktov sme v štúdiu predstavili spôsoby, ako postupujú profesionáli z praxe v prípade, pokiaľ ide o informáciu, ktorá je už zverejnená a je potrebné ju overiť a na strane druhej, pokiaľ ide o informáciu, ktorá sa do redakcie dostane z externého zdroja. Prostredníctvom obsahovej analýzy informácií z archívu CEDMO, ktoré boli podrobené preverovaniu od jeho založenia, sme poukázali na témy najčastejších dezinformačných kampaní v stredoeurópskom priestore. Vzhľadom na dôležitú úlohu žurnalistov, ktorú zohrávajú v prípade zabránenia šírenia dezinformácií, sme v diskusii venovali priestor pomenovaniu potrebných zručností, ktorými by mali žurnalisti pri overovaní faktov disponovať v nadväznosti na výzvy v dnešnom virtuálnom prostredí. Závazok overovania faktov nie je len profesionálnou povinnosťou vychádzajúcou z etického kódexu, ale aj zodpovednosťou novinárov voči spoločnosti.

ZOZNAMBIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] ŠUŠOL, J. & MIRGA, T. (2021) Dimenzie informačnej gramotnosti v ére digitálneho prístupu k informáciám. In ITlib, 2021, č. 1, s. 27 – 37. [online] Available on -URL: >https://itlib.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2021/01/Susol_Mirga-4.pdf< [cit. 24-03-10]ISSN 1336-0779
- [2] A Comparative Analysis of the Prevalence and Sources of Disinformation across Major Social Media Platforms in Poland, Slovakia, and Spain (2023) [on-line] Available on -URL: ><https://disinfocode.eu/wp-content/uploads/2023/09/code-of-practice-on-disinformation-september-22-2023.pdf>. < [cit.2024-03-10]

- [3] SILVERMAN, G.[online] Available on -URL:
><https://datajournalism.com/read/handbook/verification-1/additional-materials/verification-and-fact-checking> < [cit. 24-03-10]
- [4] AFP FactCheck. [online] Available on -URL: ><https://factcheck.afp.com/how-we-work>< [cit. 24-03-11]
- [5] IFCN Code of Principles [online] Available on -URL:
><https://ifcncodeofprinciples.poynter.org/know-more/the-commitments-of-the-code-of-principles><[cit. 24-03-11]
- [6] Central European Digital Media Observatory. [online] Available on -URL:
><https://cedmohub.eu/sk>< [cit. 24-03-11]
- [7] Ako pracujeme-Demagog.sk [online] Available on -URL: > <https://demagog.sk/ako-pracujeme>< [cit. 24-03-12]
- [8] Jak hodnotíme. [online] Available on -URL: ><https://demagog.cz/o-nas#jak-hodnotime>< [cit. 24-03-12]
- [9] Konkret 24. [online] Available on -URL: > <https://konkret24.tvn24.pl/>< [cit. 24-03-12]
- [10] Portál infosecurity.sk [online] Available on -URL: > <https://infosecurity.sk/o-stranke/>< [cit. 24-03-12]
- [11] Archív - CEDMO. [online] Available on - URL: ><https://cedmohub.eu/sk/overovanie-faktov/archiv/>< [cit. 24-03-15]
- [12] OLADOKUN, B.& ARUWA, J.& OTTAH, G.& AJANI, Y. (2024). Misinformation and Disinformation in the Era of Social Media: The Need for Fact-Checking Skills. SRELS Journal of Information Management. <https://doi.org/10.17821/srels/2024/v6i1/171266>
- [13] In VID Project Video Verification. [online] Available on - URL: ><https://www.invid-project.eu/>< [cit. 24-03-15]
- [14] Wayback Machine [online] Available on - URL: ><https://web.archive.org/><[cit. 24-03-10]
- [15] Digitálne pramene - Webharvesting a archivácia e-Born obsahu. [online] Available on - URL:
><https://www.webdepozit.sk/>< [cit. 24-03-11]
- [16] SILVERMAN, G. & TSUBAKI, R. Creating a Verification Process and Checklist(s) [online] Available on -URL: ><https://datajournalism.com/read/handbook/verification-1/additional-materials/verification-and-fact-checking>< [cit. 24-03-16]
- [17] CINELLI, M., et al, (2020). The COVID-19 social media infodemic. Scientific Reports, 10(1), Article 16598.<https://doi.org/10.1038/s41598-020-73510-5>
- [18] PÉREZ, M. et al. (2021). Fact-checking skills and project-based learning about infodemic and disinformation. Thinking Skills and Creativity, 41, Article 100887<https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100887>
- [19] Association of College&ResearchLibraries. Companion Document to the ACRL Framework for Information Literacy for Higher Education Journalism [online]. Available on -URL:
>https://www.ala.org/acrl/sites/ala.org.acrl/files/content/standards/Framework_Companion_Journalism.pdf< [cit. 24-02-12] 24 p.
- [20] REMIŠOVÁ, A. (2010) Etika médií. - Bratislava : Kalligram. ISBN 9788081013768, 310 s.
- [21] HIMMA-KADAKAS, M., & OJAMETS, I. (2022). Debunking False Information: Investigating Journalists' Fact-Checking Skills. Digital Journalism, 10(5), 866–887. <https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2043173>